

VÅRA ÄLDSTA NU KÄNDA KRONOBREV — NÅGRA POSTALA NOTISER FRÅN 1600—TALET

av *Gunnar Tilander*

Den nyligen avlidne stiftssekreteraren Fridolf Wildte i Göteborg, känd för sitt intresse för gammalt och fornt, hade godheten fästa min uppmärksamhet på ett *tecken*, anbragt på utskriften till några brev från 1600-talet, förvarade i Landsarkivet i Göteborg. Tecknet finns på brev ställda till länsmannen Håkan Månsson Werner i Gunnarsby, tingställe i Frykdals härad i Värmland. Breven äro av den 21/8 1658, 28/7 1675, 28/8 1675 och 23/3 1677. Avsändarna äro en befallningsman, en präst vid namn Haquinus Rudenius, stamfader till släkterna Rudeen och Rudenschöld, domaren i häradet och sannolikt en officer. På utskriften till brevet av den 28/7 1675 från kyrkoherde Rudenius är vid sidan av tecknet tillfogat: »gönom nat och dagh», som anger, att det är fråga om ett il- eller expressbrev, som skall befordras skyndsamt och utan uppehåll. Brevet från Hindrich Schröder, avsänt från Karlstad den 23/3 1677, ankom om natten till den 27/3 enligt anteckning på brevet av mottagaren i Gunnarsby, beläget blott tre mil från Karlstad.

Tecknet i fråga är förut känt. Det återfinnes på ett brev till hans excellens greve Hans Wachtmeister i Karlskrona av år 1690 och på ett annat till en löjtnant i Offerdal i Jämtland av den 9/7 1686, å vilket under tecknet skrivits »genom Natt och Dagh». Dessa två brev äro återgivna av Franz Obermüller i en förträfflig uppsats *Tre kronor*, och kronobrevens mystiska slingor i *Svensk filatelistisk tidskrift*, 58, 1957, sid. 145, fig. 5, och sid. 146, fig. 6. Andra från åren 1700, 1739 och 1745 äro återgivna av Curt Haij i *Slingorna på kronobreven och deras ursprung*, ib., 59, 1958, sid. 69. Tecknet förekommer också på brev i Finland, som på den tiden hörde till Sverige, och återgivas av K. E. Stenberg i *Beiträge zur Vorphilatelie Finnlands*, särtryck för Wipa 1965, sid. 7, från 1697, och sid. 8, från 1702. Se även P. G. Heurgren i *Armborstet*, Falun, 1958, sid. 157—68, som profesor Gösta Berg haft godheten fästa min uppmärksamhet på.

Ehuru dessa tecken förut äro kända, har jag dock funnit det mödan värt att publicera de fyra, som stiftssekreterare Wildte fäst min uppmärksamhet på, då de äro de äldsta hittills kända. För värdefulla upplysningar och tillmötesgående har jag att varmt tacka Gilbert Svenson.

Min första tanke, när jag ställdes inför dessa tecken, var, att de voro ett schematiskt återgivande av de två fjädrar, som fästes i lacket på brev, som skulle befordras med skyndsamhet och särskild snabbhet. På några har ju också antecknats: genom natt och dag. Andra ha, såsom Obermüller framhåller i sin uppsats (sid. 144), haft samma tanke. Vid närmare efterforskning fann jag emellertid, att detta ej kunde vara möjligt, och det av två skäl.

Om dessa tecken föreställa schematiserade fjädrar, bör *fjäderbrev* vara kända före 1658, datum för det äldsta kända brevet med detta tecken. Fjäderbrev äro emellertid betydligt yngre. Heribert Seitz i *Med fjäder i lacket*, Föreningen Armémusei vänner, Meddelande, XXVIII, sid. 53—59, Stockholm, 1967, fig. 1 och 2, återger en sådan fjäder på ett brev från 1865. Andra ilbrev med fjäder ha återgivits av Filip Tillman i *Knekta-posten*, *Poststryttaren*, IV, Stockholm, 1953, sid. 43—54, fig. 1, 2, 5, 6, 7 från åren 1830, 1831 och 1850, och av K. E. Stenberg i hans ovan citerade uppsats, sid. 10, från år 1808. På sid. 14 återger han ett brev med två fjädrar av år 1810. Kustaa Lakanen i *Crown »Postmarks» and »Feather» letters of Finland*, *Philately*, VI, 1957, sid. 326, omnämner fjäderbrev från Finland av åren 1789 och 1808. Han framhåller, att fjädrarna kunde variera i antal från en till fem. Ibland fästes blott en bit av en fjäder. Han förnekar, att fjädrarnas färg spelar någon roll, ty även fjädrar av annan färg än vitt, grått och svart, ja t.o.m. brokiga, mångfärgade fjädrar förekomma. Edith M. Faulstich, *Urgency Military Mail of Sweden was Forerunner of Special Delivery*, *Postal History Journal*, VI, 1962, sid. 35, förnekar vad andra framhållit, att en stor fjäder anger större brådska eller att en viss sorts fjäder angav varifrån brevet kommit, och hon återger sid. 33 ett fjäderbrev till Kronobefallningsmannen Pehr Floderus (oriktigt läst Stoders) i Gamla Upsala av den 14/5 1807 och sid. 34 ett annat fjäderbrev från överste Jean von Utfalt i Nääs till överstelöjtnant M. von Berg-holtz i Tärna i Västmanland av år 1811. P. G. Heurgren anför på sid. 218 i *Svensk filatelistisk tidskrift*, 58, 1957, att i Kina fjädrar fästes vid brev för flera hundra år sedan.

Av ovanstående framgår, att det äldsta kända fjäderbrevet är från 1789, men Heurgren visar på samma sid. 218, att fjäder i lacket omtalas redan 1775.

Fjäderbrev äro alltså mycket senare än tecknet i fråga, som är belagt redan 1658, och kunna alltså icke ligga till grund för detsamma.

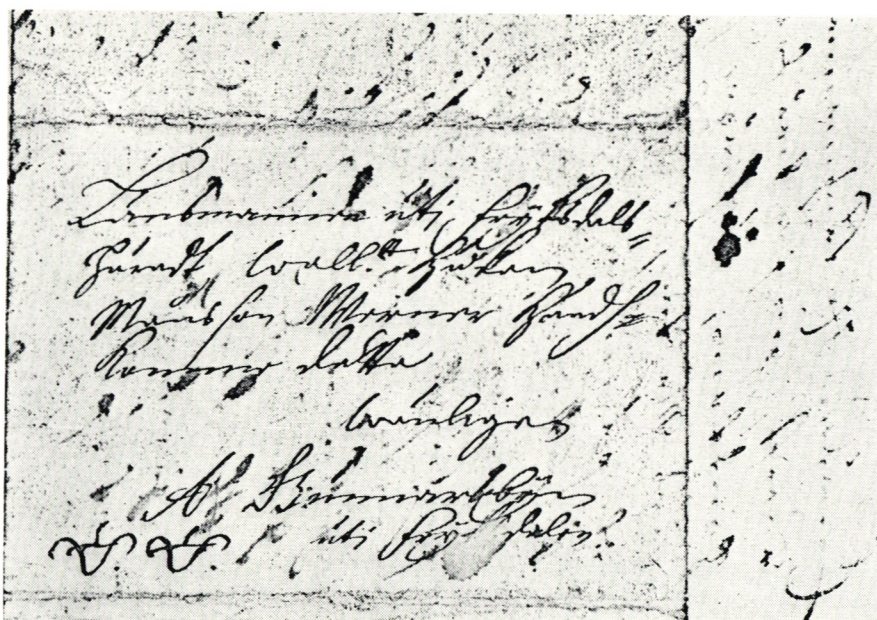

Om Carl, Isbrynd fuffor, led
lygnad, fuffor ar stordt
fadst in Martio, fuffor
Bygm. attest for Byfoged
at fuffor, fuffor 1677.

Hindrich Schróder
fuffor, fuffor fuffor
fuffor, fuffor fuffor
fuffor, fuffor fuffor
fuffor, fuffor fuffor
fuffor, fuffor fuffor

H. S. S.

Karlstad 23.3.1677. Hindrich Schröder till länsman Håkan Månsson.

T f häradshövdingen Magnus Ekebohm till Håkan Månsson Werner 28.8.1675.

Alla brev med ifrågavarande tecken äro officiella s. k. kronobrev och icke privata, och tecknen torde ha börjat användas efter 1636 års postförordning för att skilja de avgiftsfria kronobreven från de portobelagda privata breven.

Ehuru ytterligare bevis torde vara överflödiga, finns ännu ett skäl, som ådagalägger, att tecknet ej återger fjädrar, nämligen det vertikala strecket och krumelurerna över strecket. Obermüller framkastar den tanken, att tecknet återger en *krona*, som markerar brevets karaktär av officiellt kronobrev, som befordrades avgiftsfritt. Hans teori styrkes ovederläggligen av det faktum, att, när detta tecken är omsorgsfullare tecknat, det tydligt återger en krona, såsom framgår av reproduktionerna i Lakanens ovan citerade artikel i *Philately*, VI, 1957, sid. 324, av brev i Finland av åren 1692 och 1712. Ett officiellt kronobrev med *påstämplade kronor* från år 1745, avsänt till Skaraborgs Infanteriregemente från Kungl. Krigskollegium, återges av Curt Haij i hans uppsats i *Svensk filatelistisk tidskrift*, 59, 1958, sid. 70.

Man nöjde sig ej alltid med *ett* kronstecken på de officiella breven. Ofta tecknades två eller tre, det senare i överensstämmelse med de tre kronorna i det svenska riksvapnet. Det ligger därför i öppen dager, att Obermüller

äro, gäffra iföring of uodgal belia sig bauerif. Svob
 andra sam fan dit frände i 11. a p. 1770 om 1770
 fan de uodgal of flottat, by uing, 200 uingja
 6. Repetition omude fuller uingja bauer uingja
 7. em uingja uingja uingja uingja uingja uingja
 8. em uingja uingja uingja uingja uingja uingja
 9. em uingja uingja uingja uingja uingja uingja
 10. em uingja uingja uingja uingja uingja uingja
 11. em uingja uingja uingja uingja uingja uingja
 12. em uingja uingja uingja uingja uingja uingja
 13. em uingja uingja uingja uingja uingja uingja
 14. em uingja uingja uingja uingja uingja uingja
 15. em uingja uingja uingja uingja uingja uingja
 16. em uingja uingja uingja uingja uingja uingja
 17. em uingja uingja uingja uingja uingja uingja
 18. em uingja uingja uingja uingja uingja uingja
 19. em uingja uingja uingja uingja uingja uingja
 20. em uingja uingja uingja uingja uingja uingja
 21. em uingja uingja uingja uingja uingja uingja
 22. em uingja uingja uingja uingja uingja uingja
 23. em uingja uingja uingja uingja uingja uingja
 24. em uingja uingja uingja uingja uingja uingja
 25. em uingja uingja uingja uingja uingja uingja
 26. em uingja uingja uingja uingja uingja uingja
 27. em uingja uingja uingja uingja uingja uingja
 28. em uingja uingja uingja uingja uingja uingja
 29. em uingja uingja uingja uingja uingja uingja
 30. em uingja uingja uingja uingja uingja uingja
 31. em uingja uingja uingja uingja uingja uingja
 32. em uingja uingja uingja uingja uingja uingja
 33. em uingja uingja uingja uingja uingja uingja
 34. em uingja uingja uingja uingja uingja uingja
 35. em uingja uingja uingja uingja uingja uingja
 36. em uingja uingja uingja uingja uingja uingja
 37. em uingja uingja uingja uingja uingja uingja
 38. em uingja uingja uingja uingja uingja uingja
 39. em uingja uingja uingja uingja uingja uingja
 40. em uingja uingja uingja uingja uingja uingja
 41. em uingja uingja uingja uingja uingja uingja
 42. em uingja uingja uingja uingja uingja uingja
 43. em uingja uingja uingja uingja uingja uingja
 44. em uingja uingja uingja uingja uingja uingja
 45. em uingja uingja uingja uingja uingja uingja
 46. em uingja uingja uingja uingja uingja uingja
 47. em uingja uingja uingja uingja uingja uingja
 48. em uingja uingja uingja uingja uingja uingja
 49. em uingja uingja uingja uingja uingja uingja
 50. em uingja uingja uingja uingja uingja uingja
 51. em uingja uingja uingja uingja uingja uingja
 52. em uingja uingja uingja uingja uingja uingja
 53. em uingja uingja uingja uingja uingja uingja
 54. em uingja uingja uingja uingja uingja uingja
 55. em uingja uingja uingja uingja uingja uingja
 56. em uingja uingja uingja uingja uingja uingja
 57. em uingja uingja uingja uingja uingja uingja
 58. em uingja uingja uingja uingja uingja uingja
 59. em uingja uingja uingja uingja uingja uingja
 60. em uingja uingja uingja uingja uingja uingja
 61. em uingja uingja uingja uingja uingja uingja
 62. em uingja uingja uingja uingja uingja uingja
 63. em uingja uingja uingja uingja uingja uingja
 64. em uingja uingja uingja uingja uingja uingja
 65. em uingja uingja uingja uingja uingja uingja
 66. em uingja uingja uingja uingja uingja uingja
 67. em uingja uingja uingja uingja uingja uingja
 68. em uingja uingja uingja uingja uingja uingja
 69. em uingja uingja uingja uingja uingja uingja
 70. em uingja uingja uingja uingja uingja uingja
 71. em uingja uingja uingja uingja uingja uingja
 72. em uingja uingja uingja uingja uingja uingja
 73. em uingja uingja uingja uingja uingja uingja
 74. em uingja uingja uingja uingja uingja uingja
 75. em uingja uingja uingja uingja uingja uingja
 76. em uingja uingja uingja uingja uingja uingja
 77. em uingja uingja uingja uingja uingja uingja
 78. em uingja uingja uingja uingja uingja uingja
 79. em uingja uingja uingja uingja uingja uingja
 80. em uingja uingja uingja uingja uingja uingja
 81. em uingja uingja uingja uingja uingja uingja
 82. em uingja uingja uingja uingja uingja uingja
 83. em uingja uingja uingja uingja uingja uingja
 84. em uingja uingja uingja uingja uingja uingja
 85. em uingja uingja uingja uingja uingja uingja
 86. em uingja uingja uingja uingja uingja uingja
 87. em uingja uingja uingja uingja uingja uingja
 88. em uingja uingja uingja uingja uingja uingja
 89. em uingja uingja uingja uingja uingja uingja
 90. em uingja uingja uingja uingja uingja uingja
 91. em uingja uingja uingja uingja uingja uingja
 92. em uingja uingja uingja uingja uingja uingja
 93. em uingja uingja uingja uingja uingja uingja
 94. em uingja uingja uingja uingja uingja uingja
 95. em uingja uingja uingja uingja uingja uingja
 96. em uingja uingja uingja uingja uingja uingja
 97. em uingja uingja uingja uingja uingja uingja
 98. em uingja uingja uingja uingja uingja uingja
 99. em uingja uingja uingja uingja uingja uingja
 100. em uingja uingja uingja uingja uingja uingja

Värfmanne i Kungälv
 Guds nåde og nådskonning
 Kongens nåde min Rådman
 Heden
 Månågen
 H

Brev 21.8.1658.

har rätt i sin förmodan, att de tre schematiskt tecknade kronorna ligga till grund för de mystiska *slingor med tre vågdalar*, stundom två eller flera, som i äldre tid ofta anbragtes på officiella skrivelser. Flera sådana slingor ha återgivits, åskådligt uppställda av Obermüller i hans förut citerade, förträffliga artikel, sid 146, av Lakanen i Philately, VI, sid. 325, och av Edith M. Faulstich i Postal History Journal, VI, sid. 31, från 1762. Det är ej ägnat att förvåna, att dessa slingfigurer, såsom Obermüller säger i sin artikel, »sedan urartade och slutligen, efter 100 år, antog former, som tyder på att skrivarna slutligen inte mer visste, vad de gjorde» (sid. 147). Exempel på dylika urartade slingor givas av Obermüller själv, sid. 147, av Stenberg, sid. 8, av Tillman, Poststryttaren IV, 1953, sid. 47, 48, 50, 51, 53, av Edith M. Faulstich, p. 37, och av Tillman, Svensk filatelistisk tidskrift, 59 (1958), sid. 230.

om utskrifning
Kögl. Kammer
1675

Utskrifning
Håkan Månsson Werner
Länsmän i Gunnarsby
Sändt från Berg till
Gunnarsby

i Gunnarsby.
Kamlingen
H
gjordt och utskrif.

Haquinus Rudenius, Berg, till länsman Håkan Månsson Werner
i Gunnarsby den 28.7 1675.

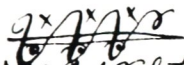

 d 9 juli
 1886.

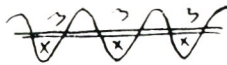

 ca 1691.

 27 23 maj 1692.
 (= 1692)

 Sv. Puffel of Adelskronen i Svan
 Högskolegården. (1736.)

 Sv. Puffel of
 Adelskronen i Svan
 Högskolegården.
 mars 1735. (1735.)
 Obermüller

 Sv. Puffel of
 Adelskronen i Svan
 Högskolegården.
 mars 1735. (1741.)
 Obermüller

 (Finland)
 (1793.)

 (1801)

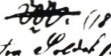

 (1817.)

 Alb. Hög (1824)

 (1828)

 (1835)

 (1835.)

 (1846)

FURT på Sv. Puffel of Adelskronen

Krontecknets förändring till stiliserad slinga. Ur uppsats av Franz Obermüller i SFT 1957.

Ett gemensamt drag för alla dessa slingor, såväl de ursprungliga som de urartade, är, att de i hela sin längd genomskärs av en eller två vågräta linjer samt dessutom försetts med små krumelurer, som liksom linjerna ha sin förklaring i den vågräta linjen och de små krumelurerna i de schematiskt tecknade kronorna. När de tecknade kronorna ersattes med slingor, drogs den vågräta linjen tvärs igenom slingorna, som ävenledes försågs med små krumelurer. På dessa slingor syftar påbudet i reglemente för armén av år 1819, att brådskande brev skulle föras med fjäder och »Cronomärke»; se Heurgren på anförda ställe, sid. 297. Slingorna kan således även ange brådskan. Vid några av de här anförda har också skrivits »genom natt och dag».

På kontinenten förekom i äldre tid också slingor på brev, men de äro otvetydigt av annat ursprung. Filip Tillman har härom en värdefull artikel i Svensk filatelistisk tidskrift, 59, 1958, sid. 227—230, som ovan citerats.

*

I Postryttaren 1963, sid. 21—42, har jag meddelat några postala notiser med utgångspunkt från de många mottagna och avsända brev, som omtalas i Johannes Julinus dagböcker 1659—64. Johannes Julinus var son till prosten Andreas Julinus i Nyköping (1598—1673). Prosten hade flera söner. Den yngste hette Claudius. Kamrer Anders Gunmunson, sedermera hovkamrer, förklarar sig i brev till prosten av den 19/9 1667, bevarat i Kungl. Biblioteket (VI.I.18), villig anställa Claudius, om han kommer till kontoret kl. 6 om morgonen, går i bönestund kl. 1, återkommer till kontoret efter middagen kl. 2 och sedan där kvarbliver, tills Gunmunson själv går hem. Claudius missköter sig och uteblir ofta i veckor från kontoret, men han stadgade sig så småningom och slutade som registraturskrivare i Riksarkivet; se mitt arbete Nyköpingsstudenten Johannes Julinus dagböcker 1659—64 och hans bedrifter i Uppsala, Åbo och Strängnäs (Bergers bokhandel, Skara 1968), sid. 131—32.

I ett brev till sin fader prosten Julinus i Nyköping av den 17/4 1669, förvarat i Kungl. Biblioteket (VI.I.18), ber han fadern om svar med en »expresse, som reser här emellan, ty på Påsthuset kan blifwe något misslig, efter åtskillige Pusser pläger der förelöpa». Här förekommer några ålderdomliga ord, som tarva förklaring. Enligt Svenska Akademiens Ordbok betyder misslig »oviss, osäker, tvivelaktig, vansklig»; pusser är en gammal pluralform till puss, i nutida svenska puts, i betydelsen »hyss, rackartyg, brott, skurkstreck»; förelöpa betyder förekomma. Expresse har enligt samma ordbok betydelsen »för särskilt ärende sänd budbärare, (il)bud, kurir». I Claudius Julinus brev rör det sig säkert om en yrkesmässig budbärare av den art, som i hans broders Johannes Julinus dagböcker kallas hemerodromus, ett grekiskt ord, som betyder »en som löper hela dagen», syftande på en yrkesmässig budbärare eller ilbud, som tränat att löpa dagen i sträck. Hemerodromus, som är besläktat med dromedar, egentligen »löpare», kom från grekiskan in i latinet och upptages av den store lexikografen du Cange i hans medeltidslatinska ordbok.

Uppenbarligen förekom *privata brevdragare* eller budbärare även sedan 1636 års postförordning utfärdats vid sidan av de ordinarie postdrängarna. Nya livs- och samhällsformer framträda ej med ens utan övergång. De äldre formerna kunna ofta länge fortleva vid sidan av de nya.

Claudius Julinus ber i sitt brev fadern skicka sitt svar med en sådan privat brevbärare eller budbärare, emedan det är osäkert och vanskligt på Stockholms postkontor eller posthus, som han säger, emedan oegentligheter där kan förekomma.